O'ZBEKISTONDA DAVLAT XARIDLARIDA SHAFFOFLIK VA RAQOBATNI TA'MINLASHNING HUQUQIY MEXANIZMLARI

Rizayeva Soliha Ilxomovna
Jahon Iqtisodiyoti va Diplomatiya Universiteti "Xalqaro biznes huquqi" fakulteti magistri
Email: soliha.salimova.17@gmail.com
+998921505005
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.23125364

Annotatsiya. Ushbu tezisda O'zbekiston Respublikasida davlat xaridlari sohasida shaffoflik va raqobatni ta'minlashning huquqiy mexanizmlari tahlil qilinadi. Davlat xaridlarining ochiqligi, raqobat va xolislik, elektron xarid tizimi, xaridlar to'g'risidagi axborotni e'lon qilish, ishtirokchilarga teng imkoniyat yaratish, manfaatlar to'qnashuvining oldini olish hamda davlat xaridlari ustidan nazorat mexanizmlarining huquqiy asoslari yoritiladi. Shuningdek, 2025–2027-yillarga mo'ljallangan davlat xaridlari tizimini takomillashtirish strategiyasi va 2025-yil 26-dekabrdagi PF-259-son Farmon bilan belgilangan yangi vazifalar tahlil qilinadi. Tadqiqot natijasida davlat xaridlarida raqobatni kuchaytirish, raqamli monitoringni rivojlantirish, xaridlar haqidagi ma'lumotlarning ochiqligini kengaytirish va huquqni qo'llash amaliyotini takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy xulosalar shakllantiriladi.

Kalit so'zlar: davlat xaridlari, shaffoflik, ochiqlik, raqobat, xolislik, elektron xarid, davlat buyurtmachisi, xarid ishtirokchisi, davlat xaridlari portali, korrupsiya, manfaatlar to'qnashuvi, raqamlashtirish, davlat moliyasi.

Kirish

Davlat xaridlari davlat mablag'laridan foydalanishning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur sohada xarid jarayonlarining samarali tashkil etilishi davlat budjeti mablag'laridan oqilona foydalanish, davlat tashkilotlarining tovar, ish va xizmatlarga bo'lgan ehtiyojini o'z vaqtida qondirish hamda tadbirkorlik subyektlari uchun teng bozor sharoitlarini yaratishga xizmat qiladi.

O'zbekistonda davlat xaridlarini raqamlashtirish va xarid jarayonlarini elektron shaklga o'tkazish davlat xaridlari tizimining ochiqligi va raqobatbardoshligini oshirishning asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida shakllandi. 2019-yil 5-dekabrdagi PQ-4544-son qaror bilan davlat xaridlarini bosqichma-bosqich elektron shaklga o'tkazish belgilangan [1]. Elektron xaridlarning joriy etilishi xarid haqidagi ma'lumotlarni kengroq doirada e'lon qilish, ishtirokchilar uchun teng sharoit yaratish va inson omili bilan bog'liq xavflarni kamaytirish imkonini berdi.

Amaldagi "Davlat xaridlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunida ochiqlik va shaffoflik, raqobat va xolislik, mutanosiblik, tejamkorlik va samaradorlik hamda korrupsiyaga yo'l qo'ymaslik davlat xaridlarining asosiy prinsiplari sifatida mustahkamlangan [2]. Mazkur prinsiplarning davlat xaridlari jarayonining barcha bosqichlarida qo'llanilishi huquqiy mexanizmning fundamental talabini tashkil etadi.

Davlat xaridlarining iqtisodiy ko'lami ham mazkur masalaning dolzarbligini ko'rsatadi. 2024-yilda mamlakat bo'yicha qariyb 1,8 millionta davlat xaridi amalga oshirilgan bo'lib, ularning umumiy qiymati 248,6 trillion so'mni tashkil etgan. Raqobatli xaridlar natijasida 13,9 trillion so'm mablag' iqtisod qilingan, davlat xaridlarida 268 mingdan ortiq tadbirkorlik subyekti ishtirok etgan [3]. Shu sababli xarid

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

jarayonlarida raqobat va shaffoflikni huquqiy jihatdan ta'minlash nafaqat yuridik, balki moliyaviy-iqtisodiy ahamiyatga ham ega.

Metodologiya

Tadqiqotda normativ-huquqiy tahlil, tizimli tahlil, qiyosiy-huquqiy tahlil, institutsional yondashuv va statistik ma'lumotlarni tahlil qilish usullaridan foydalanildi.

Tadqiqotning asosiy huquqiy manbalarini O'zbekiston Respublikasining "Davlat xaridlari to'g'risida"gi Qonuni, Prezident farmon va qarorlari, davlat xaridlari tizimini rivojlantirishga oid strategik hujjatlar tashkil etdi. Shuningdek, davlat xaridlari sohasidagi amaliy statistik ma'lumotlar hamda ilmiy tadqiqotlardan foydalanildi.

Tadqiqotda asosiy e'tibor uchta o'zaro bog'liq yo'nalishga qaratildi: birinchidan, davlat xaridlarida axborot ochiqligi; ikkinchidan, xarid ishtirokchilariga teng va raqobatbardosh sharoit yaratish; uchinchidan, xaridlar ustidan davlat va jamoatchilik nazoratining huquqiy mexanizmlari.

Natijalar

Tahlil natijalari O'zbekistonda davlat xaridlarida shaffoflikni ta'minlashning asosiy huquqiy mexanizmi sifatida xaridlar haqidagi ma'lumotlarni maxsus axborot portalida ochiq e'lon qilish tizimi shakllanganini ko'rsatadi. Amaldagi qonunchilikka muvofiq, davlat xaridlari haqidagi tegishli ma'lumotlarning maxsus axborot portalida joylashtirilishi xarid jarayonlarining ochiqligini ta'minlash vositasi hisoblanadi [2].

Qonunda davlat xaridlarining asosiy prinsiplari davlat xaridlarining barcha bosqichlarida qo'llanilishi belgilangan. Bu holat shaffoflik talabini faqat tender yoki tanlov o'tkazish bosqichi bilan cheklamasdan, xaridni rejalashtirish, xarid tartib-taomilini tanlash, takliflarni baholash, g'olibni aniqlash, shartnoma tuzish va uning ijrosini nazorat qilish bosqichlariga ham tatbiq etishni anglatadi [2].

Raqobatni ta'minlashning huquqiy mexanizmi esa xarid ishtirokchilariga teng imkoniyat yaratish, obyektiv mezonlardan foydalanish va ishtirokchilarning takliflarini xolis baholash talablarida namoyon bo'ladi. Qonunchilikda raqobat va xolislik davlat xaridlarining mustaqil prinsipi sifatida belgilangan [2].

Davlat xaridlarini raqamlashtirish ushbu mexanizmlarning amaliy samaradorligini oshiruvchi muhim vositaga aylandi. Elektron tizim orqali xarid e'lonlari, ishtirokchilar takliflari, xarid natijalari va boshqa tegishli ma'lumotlarni elektron shaklda yuritish imkoniyati yaratilgan. Maxsus axborot portalining vazifalaridan biri davlat xaridlari to'g'risidagi ma'lumotlarni jamlash va elektron davlat xaridlari tizimlari bilan axborot almashinuvini ta'minlashdan iborat [4].

2024-yil 20-dekabrdagi Vazirlar Mahkamasining 865-son qarori bilan 2025–2027-yillarda davlat xaridlari tizimini takomillashtirish va rivojlantirish strategiyasi tasdiqlangan. Strategiyada raqobat darajasini oshirish, xaridlarni shaffof va adolatli tashkil etish, ishtirokchilar manfaatlarini himoya qilish hamda davlat xaridlarining samaradorligini ta'minlash ustuvor vazifalar sifatida belgilangan [5].

Mazkur strategik yondashuv davlat xaridlarining faqat narx bo'yicha xarid qilish mexanizmidan samaradorlik, sifat, hayotiy sikl xarajatlari va barqarorlik omillarini hisobga oladigan tizimga bosqichma-bosqich o'tishini nazarda tutadi [5].

2025-yil 26-dekabrdagi PF-259-son Prezident Farmoni davlat xaridlari tizimida raqobat va shaffoflikni kuchaytirishga qaratilgan navbatdagi muhim huquqiy qadam bo'ldi [6]. Farmonda raqobatli xarid usullaridan foydalanish darajasini 80 foizga yetkazish, davlat xaridlarida iqtisod qilingan mablag'larni 25 trillion so'mga yetkazish va tadbirkorlik subyektlarining davlat xaridlaridagi faolligini ikki baravar oshirish kabi maqsadlar belgilangan [7].

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Mazkur hujjatda davlat xaridlarida raqamli monitoringni rivojlantirish ham nazarda tutilgan. Xususan, maxsus axborot portalida davlat xaridi predmetining o‘rtacha bozor narxini sun’iy intellekt texnologiyalari asosida hisoblash imkonini beruvchi elektron modulni joriy etish belgilangan [7]. Bunday mexanizm xarid predmetining bozor qiymatini obyektivroq aniqlash va asossiz yuqori narxlarda xarid qilish xavfini kamaytirishga xizmat qilishi mumkin.

Tahlil va muhokama

Davlat xaridlarida shaffoflik va raqobat bir-birini to‘ldiruvchi huquqiy kategoriyalardir. Axborot ochiq bo‘lmasa, potensial ishtirokchilar xarid haqida o‘z vaqtida ma’lumot ololmaydi va natijada raqobat muhiti torayadi. Aksincha, xarid haqidagi ma’lumotlarning o‘z vaqtida va keng doirada e’lon qilinishi potensial yetkazib beruvchilar sonining oshishiga xizmat qilishi mumkin.

Elektron xarid tizimining afzalligi shundaki, xarid jarayonining muhim bosqichlari raqamli muhitda qayd etiladi. Bu esa keyinchalik monitoring va audit o‘tkazish imkoniyatlarini kengaytiradi. Shu bilan birga, raqamlashtirishning o‘zi korrupsiya va raqobatga zid kelishuvlarni avtomatik ravishda bartaraf etmaydi. Zamonaviy tadqiqotlarda ham elektron xarid tizimlarida manfaatlar to‘qnashuvi, affillanganlik va tenderlarda kelishib harakat qilish kabi xavflar saqlanib qolishi mumkinligi qayd etiladi [8; 9].

O‘zbekiston amaliyotida davlat xaridlari ustidan raqobat nazorati ham muhim ahamiyatga ega. Raqobatni rivojlantirish va iste’molchilar huquqlarini himoya qilish qo‘mitasi tomonidan davlat xaridlari jarayonlari monitoring qilinadi. Qo‘mita ma’lumotlarida davlat xaridlari jarayonida ishtirokchilarni noto‘g‘ri baholash, savdolarsiz to‘g‘ridan-to‘g‘ri shartnomalar tuzish va affillangan shaxslarning ishtiroki bilan bog‘liq holatlar aniqlangani ko‘rsatilgan [10].

Bu ma’lumotlar davlat xaridlari sohasidagi huquqiy mexanizmlarni faqat normativ jihatdan belgilash yetarli emasligini, ularning ijrosi ustidan samarali monitoring va javobgarlik tizimi ham zarurligini ko‘rsatadi.

Davlat xaridlarida raqobatni cheklovchi omillardan biri xarid hujjatlarining ayrim holatlarda muayyan yetkazib beruvchiga moslashtirilishi xavfidir. Bunday holatda formal jihatdan tender mavjud bo‘lsa-da, amalda real raqobat yuzaga kelmasligi mumkin. Shu sababli xarid predmetining texnik va funksional xususiyatlarini belgilashda mutanosiblik va obyektivlik prinsiplariga rioya qilish muhimdir.

Yana bir muhim masala — to‘g‘ridan-to‘g‘ri shartnomalardan foydalanish doirasini asoslashdir. Raqobatli xarid usullari davlat mablag‘laridan samarali foydalanish va bozor ishtirokchilarini kengroq jalb etish imkonini beradi. Shu nuqtayi nazardan 2025-yilgi PF-259-son Farmonda raqobatli xarid usullaridan foydalanish ko‘lamini kengaytirishga qaratilgan choralar davlat xaridlari tizimining institutsional rivojlanishida muhim ahamiyatga ega [6].

2025–2027-yillarga mo‘ljallangan strategiyada kichik biznes subyektlari, tadbirkor xotin-qizlar, nogironligi bo‘lgan shaxslar mehnatidan foydalanadigan korxonalar va davlat xaridlarida salohiyati yuqori bo‘lgan tadbirkorlik subyektlariga qonunchilikda belgilangan tartibda qo‘shimcha imkoniyatlar yaratish masalasi ham nazarda tutilgan [5]. Bu yondashuv davlat xaridlari bozorini faqat yirik korxonalar uchun emas, balki kichik va o‘rta biznes uchun ham ochiqroq qilishga xizmat qiladi.

Ilmiy adabiyotlarda ham O‘zbekiston davlat xaridlari tizimining rivojlanishida elektron xaridlar, ochiq ma’lumotlar, raqobatni kuchaytirish va korrupsiya xavflarini kamaytirish masalalari asosiy yo‘nalishlar sifatida ko‘rsatiladi [8; 9; 11].

Shu asosda davlat xaridlarida shaffoflik va raqobatni yanada kuchaytirish uchun quyidagi huquqiy-amaliy choralarni ustuvor deb hisoblash mumkin:

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

— davlat xaridlari haqidagi ma'lumotlarni mashinada o'qiladigan ochiq formatlarda yanada kengroq e'lon qilish;

— xarid hujjatlarida raqobatni sun'iy cheklovchi talablarni aniqlashga qaratilgan avtomatlashtirilgan monitoringni rivojlantirish;

— manfaatlar to'qnashuvi va affillanganlikni aniqlash mexanizmlarini elektron tizimlar bilan integratsiya qilish;

— davlat xaridlarida shikoyatlarni ko'rib chiqish mexanizmlarining tezkorligi va mustaqilligini kuchaytirish;

— davlat buyurtmachilarining xarid sohasidagi kasbiy malakasini oshirish;

— xarid predmetining bozor qiymatini aniqlashda raqamli va sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishni kengaytirish;

— davlat xaridlari natijalari va shartnomalarning ijrosi ustidan jamoatchilik monitoringini rivojlantirish.

Xulosa

O'zbekistonda davlat xaridlarida shaffoflik va raqobatni ta'minlashning huquqiy mexanizmlari so'nggi yillarda sezilarli darajada takomillashmoqda. "Davlat xaridlari to'g'risida"gi Qonunda ochiqlik va shaffoflik, raqobat va xolislik kabi fundamental prinsiplarning belgilanishi ushbu sohadagi huquqiy tizimning asosini tashkil etadi [2].

Elektron davlat xaridlari tizimining rivojlanishi xarid jarayonlarining ochiqligini oshirish, ishtirokchilar uchun teng sharoit yaratish va davlat mablag'laridan foydalanish samaradorligini kuchaytirishga xizmat qilmoqda. 2024-yilda 248,6 trillion so'mlik davlat xaridlari amalga oshirilgani va raqobatli xaridlar orqali 13,9 trillion so'm mablag' tejalgani raqobatli mexanizmlarning iqtisodiy ahamiyatini ko'rsatadi [3].

2025–2027-yillarga mo'ljallangan strategiya hamda PF-259-son Farmonda belgilangan yangi vazifalar davlat xaridlarida raqobatli usullardan foydalanishni kengaytirish, raqamli monitoringni kuchaytirish va xarid jarayonlarida shaffoflikni oshirishga qaratilgan [5; 6].

Shu bilan birga, huquqiy normalarning mavjudligi ularning amaliy ijrosi bilan birga ta'minlanishi lozim. Davlat xaridlarida ishtirokchilarni baholash, affillanganlik, manfaatlar to'qnashuvi va raqobatni cheklash bilan bog'liq xavflarning mavjudligi doimiy monitoring va samarali javobgarlik mexanizmlarini talab etadi [10].

Umuman olganda, O'zbekistonda davlat xaridlarining shaffof va raqobatbardosh modelini shakllantirishning keyingi bosqichi raqamli monitoringni chuqurlashtirish, ochiq ma'lumotlar hajmini kengaytirish, manfaatlar to'qnashuvini aniqlashning avtomatlashtirilgan mexanizmlarini rivojlantirish hamda davlat xaridlari ishtirokchilarining huquqiy himoyasini kuchaytirish bilan bog'liq bo'lishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 5-dekabrdagi PQ-4544-son qarori. "Davlat xaridlari tizimini yanada takomillashtirish va tadbirkorlik subyektlarini davlat xaridlari jarayoniga keng jalb qilish chora-tadbirlari to'g'risida". — Toshkent, 2019. — Elektron manba.
2. O'zbekiston Respublikasining 2021-yil 22-apreldagi O'RQ-684-son "Davlat xaridlari to'g'risida"gi Qonuni. — 5-modda va davlat xaridlarining ochiqlik, raqobat va xolislik prinsiplariga oid moddalar. — LexUZ elektron qonunchilik bazasi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

3. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. "On the work done and results achieved in improving the public procurement system in 2024". — 2025. — Elektron nashr.
4. O'zbekiston Respublikasi Hukumat portali. "Davlat xaridlari". — Davlat xaridlarining maxsus axborot portali va elektron xarid tizimlari haqidagi ma'lumotlar. — Elektron manba.
5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 20-dekabrdagi 865-son qarori. "2025–2027-yillarda davlat xaridlari tizimini takomillashtirish va rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida". — 2024. — Elektron hujjat.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 26-dekabrdagi PF-259-son Farmoni. "Davlat xaridlari tizimida raqobat muhiti va shaffoflikni ta'minlash bo'yicha navbatdagi chora-tadbirlar to'g'risida". — 2025. — Elektron hujjat.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi / Hukumat portali. "Davlat xaridlari tizimida raqobat muhiti va shaffoflikni ta'minlash bo'yicha navbatdagi chora-tadbirlar". — 2025–2026. — Elektron manba.
8. Rejabbaev S.U., Valieva O.O., Yusupov U.M. "Digitalization of Public Procurement in Uzbekistan: Enhancing Transparency, Efficiency, and Anti-Corruption Efforts". — Journal of International Finance and Accounting, 2026. — Elektron nashr.
9. Saydaqulov R. "Creating a Competitive Environment in the Field of Public Procurement: Opportunities and Challenges". — Илғор иқтисодиёт ва педагогик технологиялар, 2025. — Vol. 2, No. 4. — B. 427–431.
10. O'zbekiston Respublikasi Raqobatni rivojlantirish va iste'molchilar huquqlarini himoya qilish qo'mitasi. "Davlat xaridlari nazorati". — Elektron ma'lumotlar bazasi. — Davlat xaridlaridagi raqobatga zid holatlar bo'yicha monitoring materiallari.
11. Sharipova Z. "Public Procurement System in Uzbekistan". — 2021. — Elektron ilmiy nashr. — Davlat xaridlari tizimining institutsional tuzilishi va ishtirokchilari bo'yicha materiallar.
12. Imamov J.F., Sharifjonov H.M. "Public Procurement in Uzbekistan: Current System and the Adoption of International Practices". — International Journal of Recently Scientific Researcher's Theory, 2024. — Elektron nashr.
13. Abdurakhmonova M.N. "Analysis of Factors Affecting the Efficiency of Public Procurement". — Innovation Science and Technology, 2025. — Vol. 1, No. 11. — Elektron nashr.
14. Rizakulov Sh. "Analysis of the Current Mechanism for Managing Public Procurement". — Иқтисодий тараққиёт ва таҳлил, 2026. — Vol. 4, No. 2. — B. 296–302.
15. Turabov S.A. "Next Stages of Public Procurement in Uzbekistan: Green Public Procurement and International Experience". — Innovation Science and Technology, 2025. — Elektron ilmiy nashr.
16. Hamroyev O. "Ensuring Transparency in the Public Procurement System and the Role of Public Oversight". — Тамаддун нури, 2026. — Vol. 7. — B. 296–298.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.